

ку середньо- і довгострокових наукових програм перспективного нормотворення та прогнозування правозастосовної практики за рахунок бюджетних чи позабюджетних коштів» [1, с. 197]. В цьому аспекті було б корисним розробити перелік актуальних для цивільного права проблематик, тої ж концепції правового регулювання нерухомості, зокрема, правового регулювання ринку землі, ринку нематеріальних активів, фінансових послуг, способів і меж судового захисту, помірності обмежень приватних прав тощо. Такий перелік могла б сформулювати НАПрН України.

Досить важливим для розвитку цивільного права є адаптаційний напрям. Це важливо з огляду на інтеграційні процеси. Принаймні, цивільне право має максимально гармонізуватися із законодавством тих країн, до тісної співпраці з якими прагне Україна. Адаптація, насамперед, стосується актів цивільного законодавства. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС визначає механізм досягнення відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в ЄС. Метою адаптації є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. Правова система ЄС включає акти законодавства ЄС (але не обмежується ними) і прийняті в рамках ЄС щодо спільної зовнішньої політики та політики безпеки і співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ.

Acquis communautaire включають у себе законодавство Співтовариства та інші акти, що прийняті згідно з другою та третьою основами ЄС, спільні цілі, що покладені в основу договорів. У них включаються не тільки тексти нормативних актів, а й природа права ЄС (той самий дух законів, що живить його букву), що було покладено в основу «Білої книги для підготовки асоційованих членів Центральної та Східної Європи для вступу до внутрішнього ринку Союзу». Вона є

аналітичним матеріалом про досягнення Союзу в різних сферах регулювання внутрішнього ринку, і містить рекомендації щодо шляхів досягнення таких же результатів у країнах, де норми права ЄС не застосовуються.

В «Угоді про партнерство та співпрацю між Європейським Союзом і Україною» було заявлено про намір України інтегруватися в ЄС і привести своє законодавство відповідно до його вимог. Це передбачає такі основні стадії: імплементація угоди, укладення галузевих угод, приведення чинного законодавства до вимог та стандартів ЄС, створення механізму приведення проектів законодавчих актів України у відповідність до норм права ЄС.

Слід зазначити вплив інтеграційних процесів на становлення джерел цивільного права. Йдеться про уніфікацію цивільного законодавства на засадах поваги до людини, врахування закономірностей ринкової економіки та цінностей. У Західній Європі під керівництвом професора Ландо розроблено окремі положення загальної частини проекту Цивільного кодексу ЄС. Розробка всього кодексу за прогнозами – справа не одного десятиріччя, і ці роботи ведуться досить в'яло.

Таким чином, сучасні об'єктивні процеси та потреби забезпечення виживання людства визначають напрямки розвитку правового регулювання приватних відносин взагалі та в Україні зокрема. Це зумовлює акценти та структуру наукових досліджень та подальші напрямки удосконалення актів цивільного законодавства.

Для цивільного законодавства України слід посилити регулятивне навантаження, у тому числі за рахунок введення стимулів, обмежень та заборон.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Київська школа цивілістики /До 175-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 1834 – 2009 / За ред. члена-кореспондента АПрН України Р. А. Майданика. – К.: Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – 334 с.*

Speech goes in the article about the lacks of the modern adjusting of private legal relationships and complications in application of acts of civil legislation. The lacks of dualism of private right are marked in divergences of concepts and maintenance, incompleteness of adjusting and application. Specified without alternativeness of adaptation direction of development of legislation. The idea of working out in detail of adjusting establishment of stimuli, limitations and prohibitions is defended.

В статье отмечаются недостатки современного регулирования частных правоотношений и сложности применения актов гражданского законодательства. Раскрываются недостатки дуализма частного права в расхождении понятий и содержания, неполнота регулирования ряда отношений и применения. Указывается на безальтернативность адаптационного направления развития законодательства. Отстаивается идея детализации регулирования с помощью стимулов, ограничений и запретов.

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Довгерт А. С.,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, головний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті висвітлюється історія розвитку науки міжнародного приватного права (МПрП) в Україні за період з 1991 р. до сьогоднішнього дня. Виявлено здобутки та особливості сучасного етапу наукових досліджень з МПрП.

Ключові слова: розвиток МПрП в Україні, МПрП в навчальних і наукових закладах.

Вступ. Процес наукових досліджень з міжнародного приватного права (МПрП) на теренах України (у межах сучасних кордонів) розпочався не так давно, лише в останній чверті XIX століття. Так як територія України до 1991 р. знаходилася у складі інших держав, то й доробки з МПрП, напрацьовані в наукових центрах на її території, можна, ймовірно, відносити до доктрини МПрП, відповідно, царської Росії, Австро-Угорщини чи СРСР. Навіть сьогодні, через 20 років після здобуття Україною незалежності, українські дослідження з МПрП ще не вийшли з традиційного наукового поля Росії. Між тим, вже час розпочинати власний літопис науки МПрП, коріння якої, безумовно, знаходяться у науковому ґрунті минулого. Враховуючи це, в історії становлення та розвитку науки МПрП в Україні можна виявити три великі етапи: початковий, радянський та сучасний.

У цій статті висвітлюється розвиток науки МПрП в Україні протягом третього, сучасного періоду її історії (1991 р. – дотепер), для якого характерним є значне збільшення досліджень у цій сфері, яке пояснюється такими обставинами.

По-перше, незалежна Україна стала на шлях реалізації західноєвропейської моделі розвитку (реальна демократія, громадянське суспільство та соціальна ринкова економіка плюс євроінтеграція). Нова практика міжнародного спілкування як для держави, так і для фізичних та юридичних осіб вимагала постійного застосування правових механізмів МПрП, які за радянських часів були недостатньо розвинутими (відсутність повноти та системності в колізійному праві, незадіяність багатьох важливих міжнародних інструментів тощо).

По-друге, в країні розпочалася бурхлива законодавча робота, спрямована на зміцнення цих правових механізмів, зокрема, кодифікація колізійного права, приєднання до важливих міжнародних договорів, вступ держави до міжнародних організацій.

По-третє, в 1992 р. в Інституті міжнародних відносин Київського університету була створена кафедра міжнародного приватного права. Відбулася подія колозального значення для науки МПрП в Україні. Якщо раніше дослідження у цій сфері здійснювалися лише окремими фахівцями різних наукових закладів, факультетів та кафедр, то з 1992 р. з'явився спеціальний науковий підрозділ з вивчення і викладання широкого спектру проблем МПрП та з підготовки кадрів у цій сфері, що є вкрай важливим з огляду на майбутнє.

По-четверте, МПрП стали викладати в усіх юридичних закладах країни, що дало поштовх для формування інших, крім Київський університет, наукових центрів з вивчення МПрП.

Наука МПрП у Київському університеті імені Тараса Шевченка. З перших років незалежності України Київський університет, як і в радянську добу, є основним центром у країні з досліджень проблематики МПрП.

Відкриття разом із кафедрою міжнародного приватного права нової спеціалізації з МПрП для бакалаврів, спеціалістів та магістрів міжнародного права Інституту

міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка зумовило впровадження багатьох спецкурсів з МПрП [1] та, відповідно, підготовку нової навчальної літератури [2], яка базувалася, як правило, на тривалих наукових дослідженнях.

Наукові пошуки на кафедрі міжнародного приватного права охоплювали майже всі сфери МПрП. Про широту досліджень говорить той факт, що за роки незалежності на кафедрі захищено більше 30-и кандидатських дисертацій з МПрП [3].

Докторські дисертації виконали А. С. Довгерт (Правове регулювання міжнародних трудових відносин, 1994); В. І. Кисіль (Механізми колізійного регулювання в сучасному міжнародному приватному праві, 2001); О. О. Мережко (Теорія та принципи транснаціонального торгового права, 2002); О. М. Бірюков (Транснаціональні банкрутства, 2010); О. І. Виговський (Інститут цінних паперів в міжнародному приватному праві, 2011).

Професор Анатолій Степанович Довгерт у низці праць, присвячених міжнародному приватному трудовому праву [4], вперше в науці країн СНД розкрив концепцію правового регулювання трудових відносин з іноземним елементом на основі підходів, принципів і категорій МПрП. В окремих роботах та в докторській дисертації на основі порівняльно-правового дослідження показано рішення основних колізійних проблем та напрямки договірної уніфікації матеріально-правових норм у сфері міжнародних трудових відносин. Працями А. Довгерта у цій сфері було започатковано новий напрямок наукових досліджень з МПрП, які згодом почали виконуватися в Україні та в Росії.

Широке коло питань колізійного права та кодифікації його норм досліджувалися професором Василем Івановичем Кисілем. В його публікаціях та докторській дисертації, з урахуванням сучасного законодавства країн світу, представлена історія доктрини колізійного права, динаміка законодавчих актів у цій сфері, еволюція основних колізійних прив'язок. Особлива увага надавалася вивченню форми, змісту, структури кодифікацій колізійного права та їх регіональних особливостей. Певним підсумком досліджень стала монографія професора В. Кисіля «Міжнародне приватне право: питання кодифікації» (2000 р., друге вид. 2005 р.) [5], яка, між іншим, широко використовується студентами як підручник із Загальної частини МПрП.

Новими підходами до МПрП вирізняються праці дисертаційного циклу Олександра Олександровича Мережка. Одним із перших вчених у країнах СНД професор О. Мережко підійшов до вивчення проблематики транснаціонального торгового права (*lex mercatoria*), зокрема, історії розвитку та правової природи *lex mercatoria*, його джерел та механізмів імплементації. Важливим є і те, що праці вченого (зокрема, «*Lex Mercatoria: теория и принципы транснационального торгового права*», 1999 [6]) написані на основі нових методологічних підходів. Зокрема, дослідник відкидає юридичний позитивізм через його неспроможність

пояснити *lex mercatoria*, яке трактується автором як таке, що створюється самими учасниками міжнародної торгівлі.

Багаторічні публікації стали результатами дослідження Олександра Миколайовича Бірюкова з вельми оригінальної теми транскордонних банкрутств. У його докторській роботі та монографії («Транскордонні банкрутства: теорія і практика», 2008 [7]) показано, що у транскордонних справах про банкрутство відомі положення МПрП застосовуються з певною специфікою. У працях вченого теоретично обґрунтована корисність розробки в Україні відповідних норм на основі Типового закону ЮНСІТРАЛ 1997 р. та інших міжнародних документів у сфері міжнародних банкрутств.

Вперше в історії науки МПрП у країнах пострадянського простору Олександром Ігоревичем Виговським здійснено масштабне дослідження у сфері міжнародного обігу цінних паперів. У його докторській дисертації та монографії розкриваються особливості правового регулювання транскордонного розміщення та обігу цінних паперів, їх окремих видів, та досліджуються механізми вирішення колізійних питань у цій сфері [8].

Результати кафедральних досліджень містяться у більш ніж 700 наукових публікаціях з МПрП, серед яких чимало монографій. Крім монографій, створених у рамках докторських дисертацій, у викладачів і науковців Київського університету за період незалежності вийшло друком багато інших монографічних праць [9]. Наукові пошуки вчених кафедри сприяли встановленню контактів із закордонними колегами і центрами з приватного права та сприяли публікаціям українських авторів у зарубіжних виданнях Великої Британії, Німеччини, Нідерландів, Канади, Китаю, Казахстану, Росії, США, Швейцарії та інших країн.

Наукові дослідження, що проводилися у цей період на кафедрі міжнародного приватного права, збіглися з епохальними кодифікаційними роботами в Україні. Науковці кафедри брали участь у створенні багатьох нових законів ринкового спрямування. Окремою сторінкою у цій діяльності стала тривала (понад 10-и років) праця над проектом Цивільного кодексу України. Вчені підготували також проект кодифікації МПрП спочатку в рамках проекту нового Цивільного кодексу України, а згодом у рамках окремого закону. Викладачі кафедри долучилися і до міжнародного законотворення, здійснюваного СНД, Газською конференцією з міжнародного приватного права та УНІДРУА. Професор А. С. Довгерт розробив розділ «Міжнародне приватне право» у Моделі Цивільного кодексу для країн СНД (1996 р.), брав участь у створенні останніх конвенцій Гаазької конференції з МПрП (2001–2007 рр.). У підготовці проекту конвенції УНІДРУА з цінних паперів були задіяні О. М. Бірюков та О. І. Виговський.

Законотворча та інша практична діяльність вчених (наприклад, викладачі кафедри створили в цей період декілька успішних та найвідоміших в Україні юридичних фірм) спиралася на спеціально створені для тих чи інших випадків теоретичні праці [10].

Інші наукові центри з дослідження МПрП. Крім вагомих результатів КНУ імені Тараса Шевченка, як вже зазначалося, відмітною рисою сучасного етапу в історії науки МПрП в Україні стало поступове формування інших наукових центрів з досліджень МПрП.

У Києві серед наукових та науково-навчальних закладів і підрозділів варто окремо зазначити відділ міжнародного приватного права та порівняльного законодавства Інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, співробітники якого підготували чимало монографій з МПрП [11] та виконали дослідження з багатьох питань МПрП, зокрема, з питань міжнародного речового права (О. В. Шупінська), міжнародного контрактного права (В. І. Король), міжнародного цивільного процесу (Т. В. Сліпачук, С. В. Задорожна). В Інституті держави і права НАН України виконано кандидатські дисертації С. В. Мостовенко «Цивільно-правове регулювання договорів у вільних економічних зонах і на територіях із спеціальним режимом інвестиційної діяльності», 2005 та О. С. Переверзевої «Міжнародний комерційний арбітражний суд з вирішення спорів у сфері торговельного мореплавства», 2006.

У Львівському університеті наукові праці з іноземних інвестицій написані професором Володимиром Михайловичем Коссаком [12]. У рамках виконання кандидатських дисертацій написані праці з міжнародного деліктного права (Г. С. Фединак), міжнародного цивільного процесу (Л. С. Фединак), міжнародної технічної допомоги (М. О. Михайлів), іноземних інвестицій у спеціальних економічних зонах (Ю. С. Бек). У 2008 р. вийшла друком монографія Г. С. Фединак про транснаціональні корпорації [13].

У Харкові (Національна юридична академія України) у цій сфері плідно працює А. А. Степанюк, якій вдалося за короткий час опублікувати низку теоретичних праць [14]. На основі кандидатських дисертацій вийшли в світ монографії В. С. Мілаш «Захисні застереження в зовнішньоекономічному договорі», 2004; Л. В. Таран «Спеціальний правовий режим підприємницької діяльності в свободних економічних зонах України (комплексне дослідження)», 2004; Е. А. Щокіної «Правовий звичай міжнародної торгівлі як джерело міжнародного частного права», 2007. Написані кандидатські дисертації з міжнародного договору купівлі-продажу (С. О. Юдін, 1994), договору лізингу (Р. П. Бойчук, 1997), іноземних інвестицій (О. Ю. Кібенко, 1998), уніфікації правил міжнародних контрактів (О. К. Порфір'єва, 2000), джерел МПрП (Т. В. Колісник, 2003), суб'єктів МПрП (І. С. Ніколаєв, 2006) та ін. У галузі міжнародного цивільного процесу та арбітражу відомі праці В. В. Комарова та В. М. Погорецького [15].

В Одесі виконуються дослідження у сфері міжнародного приватного морського права (О. М. Шемякин [16], Т. Р. Короткий). В Одеській національній юридичній академії та в Одеському університеті проведено наукові розвідки в рамках кандидатських дисертацій: Смітюх А. В. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА та *Lex Mercatoria* в контексті міжнародного приватного права, 2004; Якубовська Н. О. Правове регулювання діяльності багатонаціональних компаній, 2006; Чернолуцький Р. В. Проблеми правосуб'єктності осіб у колізійному праві України, 2006; Романадзе Л. Д. Захист права на торговельні марки у міжнародному приватному праві,

2008; Трояновський О. В. Відповідальність сторін за міжнародним договором комерційного посередництва, 2009; Недбай А. В. Реалізація принципу «автономії волі» сторонами-учасниками зіткнення суден, 2009 тощо.

В інших містах України вийшли монографічні праці О. В. Руденко «Уніфікація міжнародного права в ЄС», 2009 [17]; С. М. Задорожної «Автономія сторін у міжнародному приватному праві», 2008 [18] (Чернівці); М. О. Баймуратова, Р. В. Чорнолуцького «Міжнародне приватне право України: правосуб'єктність осіб (теоретико-методологічні аспекти)», 2009 [19] (Маріуполь). На кафедрах ряду вузів все частіше затверджуються теми дисертацій з МПРП та проводяться відповідні дослідження (наприклад, у Запорізькому університеті виконана дисертація С. М. Сергєєвої з міжнародного приватного трудового права).

Навчальна література з МПРП. Крім навчальної літератури з МПРП, створеної науковцями Київського національного університету (про що згадувалося вище), авторами інших вузів підготовлено чимало підручників, курсів лекцій, навчальних посібників, збірників нормативних актів, практикумів, коментарів.

На цей час підручники з МПРП випустили Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк (останнє видання 2012 р.), О. Х. Юлдашев (2004), А. А. Степанюк (2008), колективи авторів на чолі з В. П. Жушманом та І. А. Шуміло (2011) і А. С. Довгертом та В. І. Кисілем (2012) [20].

Названі підручники різняться як за об'ємом, так і за змістом. По-різному автори підійшли й до конструювання та добору тем Загальної та Особливої частин курсу. Наприклад, у підручнику А. А. Степанюк Загальна частина занадто широка і написана у монографічному стилі. З іншого боку, О. Х. Юлдашев традиційним теоретичним питанням МПРП майже не залишає місця.

Загальною ознакою для більшості підручників є те, що вони, на відміну від оригінальних дореволюційних праць або підручників радянської доби, лише повторюють старі «рецепти», за якими, наприклад, МПРП розглядається як галузь або підсистема (А. А. Степанюк) внутрішнього права держави, що включає колізійні та уніфіковані матеріальні норми. Г. С. Фединяк додає до них ще норми національного законодавства, які спеціально створено для регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом, а А. А. Степанюк схильна включати до складу МПРП і звичайні норми приватного права, що «необхідно залучені» колізійними правилами до процесу правового регулювання. Норми міжнародного цивільного процесу, як правило, не включаються авторами до складу об'єктивного МПРП.

Таким же чином, як і підручники, можуть характеризуватися і посібники з МПРП [21].

Важливою віхою в історії науки та викладання МПРП стало опублікування в Україні збірок нормативних актів, практикумів та коментарів Закону України «Про міжнародне приватне право» [22].

Основний висновок стосовно сучасного етапу розвитку науки МПРП в Україні полягає у значному розширенні тематики і географії досліджень та кола дослідників. За останні 20 років написано в десятки разів більше монографій, статей, підручників та посібників з МПРП порівняно з радянським періодом. Завдяки цьому та вимогам практики з науки міжна-

родного приватного права знято покров екзотичності, а сама вона, з точки зору потреб практики, стала в один рівень з науками міжнародного публічного та цивільного права. Хоча доктрина МПРП в Україні ще має певні негативні наслідки радянського етапу (наприклад, у теоретичних питаннях МПРП), ми не бачимо серйозних перешкод на шляху її подальшого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. У *новому тисячолітті* студентам пропонується до вивчення біля 40 таких курсів, серед яких, наприклад, «Актуальні проблеми міжнародного приватного права», «Методологія міжнародного приватного права», «Історія науки міжнародного приватного права», «Міжнародне авторське право», «Міжнародне право промислової власності», «Міжнародне сімейне право», «Міжнародний комерційний арбітраж», «Міжнародний цивільний процес», «Міжнародне приватне морське право», «Герменевтика в міжнародному приватному праві» тощо.

2. *Довгерт А. С.* Правовое регулирование международных трудовых отношений: Учебное пособие. – К., 1992. – 248 с.; *Міжнародне приватне право. Міжнародні договори України. Том 1 / Відп. ред. та упорядники А. Довгерт та В. Крохмаль.* – К., 2000. – 992 с.; *Міжнародне приватне право. Міжнародні договори України. Том 2 / Відп. ред. та упорядники А. Довгерт та В. Крохмаль.* – К., 2000. – 1312 с.; *Криволатов Б. М.* Позовна давність у міжнародному приватному праві. Навчальний посібник. – К., 2001. – 148 с.; *Авторське право та суміжні права. Європейський досвід: У 2-х книгах. / За ред. А. С. Довгерта.* – Кн. 1.– К., 2001. – 520 с.; *Авторське право та суміжні права. Європейський досвід: У 2-х книгах. / За ред. А. С. Довгерта.* – Кн. 2. – К., 2001. – 460 с.; *Цират Г. А.* Міжнародний комерційний арбітраж: Навч. посібник. – К., 2002. – 304 с.; *Цират А. В.* Франчайзинг и франчайзинговый договор: Учебн.–практ. пособие. – К., 2002. – 240 с.; *Довгерт А. С., Сирота Д. М.* Міжнародне авторське право. Матеріали до курсу. – К., 2004. –165 с.; *Забара І. М.* Міжнародне приватне морське право: Збірник матеріалів до навчальної дисципліни. – К., 2004. – 196 с.; *Бірюков О.* Банкрутство. (Курс лекцій). – К., 2004. – 240 с.; *Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / Отв. ред. проф. А. Довгерт.* – К., 2006. –1008 с.; *Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции / Отв. ред. проф. А. Довгерт.* – К., 2004. – 544 с.; *Кармаза О. О.* Міжнародне спадкове право: Науково-практичний посібник. – К., 2007. – 328 с.; *Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / За ред. доктора юридичних наук, проф. А. Довгерта.* – Х., 2008. – 359; *Закон України «Про міжнародне приватне право»; Цивільний кодекс України: парал. укр. та англ. тексти / Наук. керівник перекладу Г. В. Галущенко.* – К., 2009. – 735 с.; *Цират А. В.* Руководство по составлению и заключению франчайзинговых договоров: право и практика: Учебн.–практ. пособие. – К., 2010. – 352 с. та ін.; *Правове регулювання іноземних інвестицій в Україні: навчальний посібник* (Ю. Д. Притика, 2010); *Міжнародне приватне право: практикум* (за ред. Р. А. Майданика, Н. С. Кузнецової, Т. В. Боднар, Е. М. Грамацького, 2010).

3. *Калакура В. Я.* Кодифікація міжнародного приватного права в країнах Європи, 1993; *Криволатов Б. М.* Позовна давність у міжнародному приватному праві,

1997; *Варшало́мідзе Леван*. Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках УНІДРУА, 1998; *Галу́щенко Г. В.* Міжнародні договори України про правову допомогу в цивільних справах і внутрішнє законодавство, 2001; *Серьогін О. Ю.* Правове регулювання міжнародних туристичних відносин, 2002; *Виноградова Г. В.* Міжнародне приватноправове регулювання іноземного інвестування в позиковій формі в Україні, 2002; *Забара І. М.* Відшкодування моральної (немайнової) шкоди в міжнародному приватному праві, 2002; *Теуш С. К.* Приватноправові конвенції Ради Європи, 2003; *Сирота Д. М.* Вдосконалення законодавства України про суміжні права до рівня основних універсальних міжнародних договорів про суміжні права, 2004; *Кармаза О. О.* Спадкування у сучасному міжнародному приватному праві, 2006; *Попко В. В.* Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції, 2006; *Довжук О. В.* Правове регулювання міжнародних приватних трудових відносин на сучасному етапі (матеріально-правовий аспект), 2006; *Черняк Ю. В.* Інститут підсудності в міжнародному приватному праві країн Європейського Союзу та України, 2006; *Бурлай О. Є.* Правовідносини подружжя в міжнародному приватному праві, 2007; *Ільков В. В.* Правове регулювання створення та функціонування вільних економічних зон в Україні, 2007; *Руденко О. В.* Уніфікація міжнародного приватного права в Європейському Союзі, 2007; *Балденюк В. В.* Забезпечення застосування колізійної норми: кваліфікація, зворотнє відсилання, обхід закону в міжнародному приватному праві, 2008; *Філіп'єв А. О.* Застосування іноземного права для регулювання приватно-правових відносин: проблеми та перспективи, 2009; *Гіренко О. Т.* Сучасні тенденції регулювання юрисдикційних імунітетів у міжнародному приватному праві, 2009; *Пишеничнюк Д. В.* Колізійний принцип тісного зв'язку у міжнародному приватному праві, 2011.

4. *Довгерта А. С.* Правове регулювання міжнародних трудових відносин: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. / Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1994. – 50 с.; *Його ж.* Правовое регулирование международных трудовых отношений: Учебное пособие. – К., 1992. – 248 с.; *Його ж.* Трудовые отношения // Международное частное право. Учебное пособие / Под ред. проф. Г. К. Дмитриевой. – М., 1993. – С. 131–150; *Його ж.* Соотношение международного частного права и трудового права // Международное частное право: современные проблемы. В 2 кн. – Кн.1. – М., 1993. – С.125–135; *Його ж.* Питання міжнародного приватного трудового права // Український часопис міжнародного права. – 1994. – № 1. – С. 110–131.

5. *Кисіль В. І.* Міжнародне приватне право: питання кодифікації. – К., 2002. – 430 с. (друге видання: К., 2005. – 480 с.).

6. *Мережка О. О.* Lex Mercatoria: теория и принципы транснационального торгового права. – К.: Таксон, 1999. – 415 с.

7. *Бірюков О. М.* Транскордонні банкрутства: теорія і практика. Монографія. – К., 2008. – 318 с.

8. *Виговський О. І.* Інститут цінних паперів у міжнародному приватному праві. – К., 2011. – 476 с.

9. *Хачатурян А. Г.* Унификация коллизионных норм в международном частном праве, 1993; *Цират А. В., Цират Г. А.* Международный арбитраж как способ решения внешнеэкономических споров, 1997; *Бірюков А. Н.* Інститут неспроможності: порівняльно-правовий аналіз,

2000; *Виноградова Г. В., Кучер Б. І.* Іноземне інвестування в міжнародному приватному праві, 2003; *Законодавство про банкрутство: Збірник нормативних матеріалів і аналітичних статей* (за ред. О. М. Бірюкова, 2003); *Галущенко Г.* Питання міжнародного приватного права у міжнародних договорах України про правову допомогу, 2005; *Попко В. В.* Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції: монографія, 2007; *Притика Ю. Д.* Міжнародний комерційний арбітраж: питання теорії та практики: монографія, 2005; *Хєда С. М.* Правове регулювання участі іноземних юридичних осіб у цивільних правовідносинах (порівняльно-правовий аспект), 2005; *Черняк Ю. В.* Інститут підсудності в міжнародному приватному праві країн ЄС та України, 2008; *Ільков В. В.* Особливості правового режиму інвестицій в Україні, 2008; *Опадчий І.* Грошові зобов'язання у міжнародному приватному праві, 2009; *Міжнародне приватне право в Київському університеті: антологія у 2 -х т.* (за ред. проф. А. Довгерта, 2009).

Деякі напрямки досліджень в галузі МПрП, виконані кафедрою міжнародного приватного права останніми роками, наведено в двох колективних монографіях: *Міжнародне приватне право. Актуальні проблеми* (за ред. проф. А. Довгерта, 2001); *Очерки международного частного права* (за ред. проф. А. Довгерта, 2007).

10. *Так, ряд праць* проф. А. С. Довгерта було присвячено теоретичним обґрунтуванням проекту української кодифікації МПрП, тенденціям розвитку нормативного масиву та всієї інфраструктури МПрП в Україні (доктрина, система застосування норм, підготовка спеціалістів тощо): *«Кодифікація норм міжнародного приватного права» 1997; «Міжнародне приватне право в незалежній Україні», 2005; «Реформа колізійного права в Україні», 2007; «Сучасні приватноправові реформи в Україні з огляду на формування всесвітньоцивільного права», 2008; «Удосконалення колізійного регулювання та міжнародного цивільного процесу після реформи міжнародного приватного права 2005 року», 2010* та ін. Як учасник багатьох дипломатичних сесій Гаазької конференції з міжнародного приватного права А. Довгерт звертається також до питань, пов'язаних із діяльністю цієї міжнародної організації: *«Гаазькі конвенції з міжнародного приватного права», 1998; «110 років Гаазької конференції з міжнародного приватного права», 2003.*

Результатом багаторічної роботи О. Мережка в юридичних школах США стали його праці в області колізійного права США (*«Коллизионное право США», 2003*). Уявлення про основні колізійні теорії США дозволило краще зрозуміти сучасне європейське МПрП, за підходами якого створювався проект української кодифікації колізійного права. Вагомим внеском у доктрину МПрП стала така праця О. Мережка (*«Наука международного частного права: история и современность», 2006*), в якій майстерно показаний розвиток доктрин МПрП та запропоновано цікаві картини МПрП постіндустріального суспільства.

11. *Проблеми* правового регулювання комерційних відносин в умовах їх інтерналізації: Колективна монографія / За заг. ред. О. Д. Крупчана. – Тернопіль, 2007. – 240 с.; *Новосельцев І. І.* Транскордонна неспроможність у міжнародному приватному праві: Монографія. – К., 2009. – 148 с.; *Проблеми систематизації приватного права України та*

Свропи: монографія / За заг. ред. Ю. В. Білоусова. – К., 2009. – 204 с.

12. *Косак В. М.* Іноземні інвестиції в Україні (цивільно-правовий аспект). – Львів, 1996. – 216 с.; *Його ж.* Правові засади іноземного інвестування в Україні. – Львів, 1999. – 244 с.

13. *Фединак Г. С.* Цивільно-правова природа транснаціональних корпорацій та їх договорів з приймаючою державою: Монографія. – К. – 344 с.

14. *Степанюк А.* Колізії наслідкування в міжнародному частному праві. – Харків, 2004. 160 с.; *Її ж.* Міжнародне приватне право: теоретичні аспекти правового регулювання. – Харків, 2005. – 200 с.; *Її ж.* Правова політика у міжнародному приватному праві – Харків, 2006. – 144 с.

15. *Комаров В. В.* Міжнародний комерційний арбітраж. – Х., 1995. – 304 с.; *Комаров В. В., Погорецький В. Н.* Міжнародний комерційний арбітраж. – Х., 2009. – 164 с.

16. *Шемякин О. Н.* Міжнародне приватне морське право: учбовий посібник. – Одеса, 2000. – 272 с.

17. *Руденко О. В.* Уніфікація міжнародного права в ЄС: монографія. – Чернівці, 2009. – 248 с.

18. *Задорожна С. М.* Автономія сторін у міжнародному приватному праві. Монографія. – Чернівці, 2008. – 216 с.

19. *Баймуратов М. О., Чернолуцький Р. В.* Міжнародне приватне (колізійне) право України: правосуб'єктність осіб (теоретико-методологічні аспекти): монографія. – Суми, 2009. – 252 с.

20. *Фединак Г. С., Фединак Л. С.* Міжнародне приватне право: підручник. – К., 2012. – 500 с.; *Юлдашев О. Х.* Міжнародне приватне право: Академічний курс: підручник для студ. вищ. навч. закл. – К., 2004. – 528 с.;

Степанюк А. А. Міжнародне приватне право: підручник. – Харків, 2008. – 696 с.; *Міжнародне приватне право: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло.* – Х., 2011. – 320 с.; *Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля.* – К., 2012. – 376 с.

21. Вийшли друком такі посібники: *Фединак Г. С.* Міжнародне приватне право: курс вибр. лекцій. – К., 1997. – 432 с.; *Данилькевич Н. И., Федоров О. Н.* Международное частное право: учебное пособие. – Днепропетровск, 1999. – 210 с.; *Попов А. А.* Международное частное право: учебное пособие. – Х., 2000. – 244 с.; *Фединак Г. С., Фединак Л. С.* Міжнародне приватне право: навчальний посібник. – К., 2000. – 416 с.; *Дахно І. І.* Міжнародне приватне право: навчальний посібник. – К., 2001. – 307 с.; *Міжнародне приватне право: навчальний посібник / За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана.* – К., 2005. – 368 с.; *Чубарев В. Л.* Міжнародне приватне право: навчальний посібник. – К., 2006. – 608 с.; *Міжнародне приватне право: навчальний посібник / За ред. С. Г. Кузменка.* – К., 2010. – 316 с.

22. *Международное частное право: учебное пособие / Сост. Д. В. Задыхайло.* Х., 1998. – 752 с.; *Кибенко Е. Р.* Международное частное право: учебно-практическое пособие. – Х., 2003. – 512 с.; *Дахно І. І.* Міжнародне приватне право: навчальний посібник. – К., 2008. – 316 с.; *Васильченко В.В.* Науково-практичний коментар Закону України «Про міжнародне приватне право». – К., 2007. – 200 с.; *Степанюк А. А.* Коментар Закону України «Про міжнародне приватне право». – Х., 2007. – 264 с.; *Фединак Г. С., Фединак Л. С.* Практикум з курсу «Міжнародне приватне право». – К., 2007. – 312 с.

This article is an attempt to trace the history of private international law (PIL) science in Ukraine beginning of 1991 up to nowadays. The article shows the results and specific of current period of scientific research in the sphere of PIL.

В статтє сделана попытка осветить историю развития науки международного частного права (МЧП) в Украине за период с 1991 г. по настоящее время. Показаны результаты и особенности современного этапа научных исследований в области МЧП.

КОНСТИТУЦІЙНІ АКТИ ПОЧАТКУ 90-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Яковлєв А. А.,

кандидат юридичних наук,
заступник Головного вченого секретаря
Національної академії правових наук України

У статті досліджується специфіка конституційного процесу в Україні початку 90-х років ХХ століття з позиції визначення основ державного ладу, закріплення цінностей побудови демократичної і правової держави, забезпечення верховенства права і прав людини в Україні. Автор звертається до аналізу конституційних актів цього періоду, а також до дослідження концепції нової Конституції України 1991 року, яка розроблялась втізнями юристами, науковцями та політиками.

Ключові слова: Конституція України, конституційний процес, державний лад, верховенство права, демократична і правова держава, форма держави, права людини.

Розвиток конституційного права України та основ конституційного законодавства, необхідність дослідження яких істотно актуалізується у контексті діяльності Конституційної Асамблеї та розробки пропозицій

щодо конституційного реформування, тісно пов'язаний із тими процесами, які ознаменували собою перші кроки на шляху становлення конституціоналізму в Україні на початку 90-х років минулого століття. Саме тоді